SUTNI QAYTA ISHLASH KORXONALARIDA ISHLAB CHIQARISH RESURSLARI SAMARADORLIGINI OSHIRISH OMILLARI

Ataxanova Charosxon Jurat qizi
ToshDTU mustaqil izlanuvchisi
charoskhonatakhanova@gmail.com

Annotatsiya

Maqolada sutni qayta ishlash korxonalarida ishlab chiqarish resurslaridan foydalanish samaradorligiga ta'sir etuvchi asosiy omillar tahlil qilingan. Xomashyo ta'minoti, mehnat unumdorligi, texnologik jihozlar, energiya sarfi va xarajatlarni boshqarishning iqtisodiy natijalarga ta'siri yoritilgan. O'zbekiston Respublikasida sut ishlab chiqarish dinamikasi rasmiy statistik ma'lumotlar asosida ko'rib chiqilgan. Resurslar samaradorligini baholash ko'rsatkichlari tizimlashtirilib, korxonalarda resurs yo'qotishlarini kamaytirish va boshqaruv qarorlarini takomillashtirish bo'yicha takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: *sutni qayta ishlash, ishlab chiqarish resurslari, iqtisodiy samaradorlik, mehnat unumdorligi, xomashyo, ishlab chiqarish xarajatlari, resurslarni boshqarish.*

Аннотация

В статье анализируются основные факторы, влияющие на эффективность использования производственных ресурсов на предприятиях по переработке молока. Рассматривается влияние сырьевого обеспечения, производительности труда, технологического оборудования, энергопотребления и управления затратами на экономические результаты. На основе официальных статистических данных изучена динамика производства молока в Узбекистане. Систематизированы показатели оценки ресурсной эффективности и предложены меры по сокращению производственных потерь и совершенствованию управленческих решений.

Ключевые слова: *переработка молока, производственные ресурсы, экономическая эффективность, производительность труда, сырьё, производственные затраты, управление ресурсами.*

Abstract

The article examines the main factors affecting production resource efficiency in dairy processing enterprises. It considers the influence of raw material supply, labour productivity, technological equipment, energy consumption, and cost management on economic performance. Official statistics are used to examine milk

production trends in Uzbekistan. Resource efficiency indicators are systematized, and measures to reduce production losses and improve managerial decision-making are proposed.

Keywords: *dairy processing, production resources, economic efficiency, labour productivity, raw materials, production costs, resource management.*

Oziq-ovqat sanoatida ishlab chiqarish resurslaridan samarali foydalanish korxonalarning raqobatbardoshligi, mahsulot tannarxi va moliyaviy barqarorligini belgilovchi muhim omillardan biridir. Sutni qayta ishlash korxonalarida ushbu masala xomashyoning tez buziluvchanligi, saqlash sharoitlariga qo‘yiladigan talablar, texnologik jarayonlarning uzluksizligi va mahsulot sifatini ta’minlash zarurati bilan izohlanadi. Resurslar samaradorligini oshirish faqat ishlab chiqarish hajmini ko‘paytirishni emas, balki xomashyo yo‘qotishlarini kamaytirish, mehnat unumdorligini oshirish, energiya sarfini nazorat qilish va mavjud uskunalardan oqilona foydalanishni ham nazarda tutadi [4]. Shu sababli mazkur omillarni o‘zaro bog‘liqlikda o‘rganish muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega. Tadqiqotning maqsadi sutni qayta ishlash korxonalarida ishlab chiqarish resurslari samaradorligiga ta’sir etuvchi omillarni aniqlash va ulardan foydalanishni takomillashtirish bo‘yicha takliflar ishlab chiqishdan iborat.

M. J. Farrell ishlab chiqarish samaradorligini texnik va taqsimot samaradorligi nuqtayi nazaridan baholashning nazariy asoslarini ishlab chiqqan [1]. T. J. Coelli va hammualliflar esa ishlab chiqarish samaradorligi hamda unumdorlikni miqdoriy tahlil qilish usullarini tizimlashtirgan [2]. Ushbu yondashuvlar korxonalarda sarflangan resurslar bilan erishilgan ishlab chiqarish natijalari o‘rtasidagi munosabatni o‘rganish uchun metodologik asos bo‘lib xizmat qiladi.

Mazkur tadqiqotda tizimli tahlil, statistik ma’lumotlarni taqqoslash, ilmiy umumlashtirish va iqtisodiy ko‘rsatkichlarni tasniflash usullaridan foydalanildi. Statistik tahlil uchun O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasining sut ishlab chiqarish bo‘yicha ochiq ma’lumotlari olindi [3]. Ushbu ma’lumotlar tarmoqning xomashyo bazasi dinamikasini tavsiflaydi, biroq qayta ishlash korxonalarining alohida samaradorligini bevosita o‘lchamaydi.

Sutni qayta ishlash korxonalarida resurslar samaradorligi xomashyo, mehnat, asosiy vositalar, energiya va moliyaviy resurslardan foydalanish natijadorligi orqali namoyon bo‘ladi. Ushbu resurslarning biridagi muammo boshqa jarayonlarga ham ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Masalan, xomashyo yetkazib berishdagi uzilishlar uskunalarning bekor turishiga, ishlab chiqarish jadvalining buzilishiga va mahsulot tannarxining oshishiga olib kelishi ehtimoli mavjud. O‘zbekiston Respublikasida sut

ishlab chiqarish hajmining o‘zgarishi xomashyo bazasining umumiy rivojlanishini baholash uchun muhim ko‘rsatkich hisoblanadi.

1-jadval. O‘zbekistonda sut ishlab chiqarish dinamikasi

Ko‘rsatkich	2023-yil	2024-yil
Sut ishlab chiqarish, ming tonna	11 968,7	12 443,8
Yillik o‘sish, foiz	—	3,97

Jadvaldan ko‘rinadiki, mamlakatda sut ishlab chiqarish hajmi 2024-yilda 2023-yilga nisbatan 475,1 ming tonnaga oshgan. O‘sish sur’ati qariyb 3,97 foizni tashkil etgan. Ushbu natija sut xomashyosini yetishtirish hajmi ortganini ko‘rsatadi. Biroq ishlab chiqarilgan sutning qayta ishlash korxonalariga yetkazilgan ulushi, korxonalarning quvvatlardan foydalanish darajasi va mahsulot chiqimi to‘g‘risidagi qo‘shimcha ma’lumotlarsiz qayta ishlash samaradorligi oshgan, degan xulosaga kelib bo‘lmaydi.

Resurslar samaradorligini shakllantiruvchi asosiy omillarni quyidagicha tizimlashtirish mumkin.

2-jadval. Resurslar samaradorligiga ta’sir etuvchi omillar va baholash ko‘rsatkichlari

Omillar	Asosiy ko‘rsatkichlar	Takomillashtirish yo‘nalishi
Xomashyo ta’minoti	Mahsulot chiqimi, xomashyo yo‘qotishlari	Sifat nazorati va saqlashni yaxshilash
Mehnat resurslari	Mehnat unumdorligi	Malaka va mehnat tashkilotini takomillashtirish
Asosiy vositalar	Fond qaytimi, uskunalarning bekor turishi	Texnik xizmat va quvvatlardan foydalanishni yaxshilash
Energiya resurslari	Bir birlik mahsulotga energiya sarfi	Energiya iste’molini monitoring qilish
Moliyaviy resurslar	Tannarx, xarajatlar, rentabellik	Xarajatlarni rejalashtirish va nazorat qilish

Jadvaldagi ko‘rsatkichlar korxonalarda resurslardan foydalanish holatini tizimli baholash imkonini beradi. Bunda har bir ko‘rsatkichni mahsulot turi, ishlab chiqarish quvvati va texnologik sharoitlarni hisobga olgan holda tahlil qilish zarur.

Birinchidan, xomashyo samaradorligi sutning sifati, yetkazib berish muntazamligi va saqlash sharoitlariga bog‘liq. Kirish nazoratini kuchaytirish, xomashyo harakatini hisobga olish va texnologik yo‘qotishlarni muntazam qayd etish resurs sarfini nazorat qilishga yordam beradi.

Ikkinchidan, texnologik uskunalardan samarali foydalanish ishlab chiqarishdagi bekor turishlarni kamaytirish va mavjud quvvatlardan oqilona foydalanishni talab etadi. Uskunalarni modernizatsiya qilish qarori ularning texnik

holati, ishlab chiqarish hajmi va kutilayotgan iqtisodiy natijalar asosida qabul qilinishi lozim.

Uchinchidan, mehnat va energiya resurslarini boshqarish xarajatlarni maqbullashtirishda muhim o‘rin tutadi. Xodimlar malakasini oshirish, ish jarayonlarini muvofiqlashtirish va energiya sarfini alohida texnologik bosqichlar bo‘yicha hisobga olish samaradorlikni baholash imkoniyatlarini kengaytiradi.

To‘rtinchidan, resurslar bo‘yicha ma’lumotlarni yagona hisob tizimida birlashtirish boshqaruv qarorlarining asoslanganligini oshiradi. Xomashyo sarfi, mahsulot chiqimi, energiya iste’moli va ishlab chiqarish xarajatlarini o‘zaro taqqoslash orqali qo‘shimcha xarajatlar yuzaga kelayotgan jarayonlarni aniqlash mumkin.

Xulosa

Tadqiqot natijalari sutni qayta ishlash korxonalarida ishlab chiqarish resurslari samaradorligi xomashyo ta’minoti, texnologik jarayonlar, mehnat unumdorligi, energiya sarfi va moliyaviy boshqaruvning o‘zaro bog‘liqligi bilan belgilanishini ko‘rsatadi. O‘zbekiston Respublikasida sut ishlab chiqarish hajmining 2024-yilda 2023-yilga nisbatan qariyb 3,97 foizga oshgani xomashyo bazasi dinamikasini tavsiflaydi. Biroq korxonalarning resurs samaradorligini aniq baholash uchun ularning ichki ishlab chiqarish va moliyaviy ma’lumotlari talab etiladi. Samaradorlikni oshirish maqsadida xomashyo yo‘qotishlarini hisobga olish, uskunalarning bekor turishini kamaytirish, mehnat unumdorligini baholash, energiya sarfini monitoring qilish va xarajatlarni muntazam tahlil etish tavsiya etiladi. Ushbu choralarni korxonaning mavjud sharoitlariga moslashtirish resurslardan oqilona foydalanish va iqtisodiy natijalarni yaxshilash uchun asos yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Farrell M. J. The Measurement of Productive Efficiency // Journal of the Royal Statistical Society: Series A (General). — 1957. — Vol. 120, No. 3. — P. 253–290. — DOI: https://doi.org/10.2307/2343100.

2. Coelli T. J., Rao D. S. P., O’Donnell C. J., Battese G. E. An Introduction to Efficiency and Productivity Analysis. — 2nd ed. — New York: Springer, 2005. — DOI: https://doi.org/10.1007/b136381.

3. O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi. Milk – total: SIAT rasmiy statistik ma’lumotlar bazasi. — URL: https://siat.stat.uz/data/490/?lang=en (murojaat sanasi: 25.10.2026).

4. Heizer J., Render B., Munson C. Operations Management: Sustainability and Supply Chain Management. — 12th ed. — Harlow: Pearson, 2017.

5. Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO). Dairy Market Review: Overview of Global Dairy Market Developments in 2023. — Rome: FAO, 2024. https://www.fao.org/markets-and-trade/commodities/dairy/en/